

Marit K. Slotnæs:
Grenser for apestreker.

KOMMENTAR AKTUELT → SIDE 6

Fantastiske formidlere:
De 39 favorittene.

KÅRING AKTUELT → SIDE 22

MORGENBLADET

KR 49,-
27. MAI – 2. JUNI
2016
ÅRGANG 197
NR. 19

EN UAVHENGIG UKEAVIS OM POLITIKK, KULTUR OG FORSKNING

WWW.MORGENBLADET.NO

BOKEKSTRA

FOTO: JOHANNES WORSØE BERG

KUNSTIG HVERDAG

Alexandra Kleeman skriver om tingene vi lar oss forbruke av.

INTERVJU → 40

LANDET SOM LOVER

Morten Strøksnes om det norske Israel-Palestina-komplekset.

ESSAY → 48

DEN FØRSTE

STEINEN

Madame Nielsen i Addis Abeba.

REPORTASJE → 54

Det må bli slutt på den skingrende begeistringen, skriver Bernhard Ellefesen.

KOMMENTAR P 45

FORAN (F. V.) SIGURD LAMBRECHTS, ØYSTEIN HERSTAD, SIGURD TORP, BAK (F. V.) KARL, NILSEN, KNUT MARTINSEN, BJARNE HAMMER, OLAV RØNNING, OG UKJENT. FOTO: PRIVAT

Soldatene vi glemte

En ble bombet av leiesoldater, en annen fikk et spyd etter seg, en tredje satt flere måneder i fangenskap. Så kom de norske FN-pilotene hjem fra Kongo, og ble overlatt til seg selv. **REPORTASJE SIDE 8-14**

Fokus 1900

En sjelden samling
1900-tallskunst.

Auksjon, mandag 30. mai kl. 1800.

Visning nå.

← Jakob Weidemann *Båter* 1956 (utsnitt). Selges på Fokus 1900 mandag 30. mai. Vurdering: Kr. 100-150.000.

Sommerauksjon

Et utvalg moderne og
eldre, norsk kunst.

Auksjon, mandag 6. juni kl. 1800.

Visning fra 2. juni.

H.F. Gude *Damer i solen* 1883 (utsnitt). Selges på Sommerauksjonen 6. juni. Vurdering: Kr. 300-400.000. →

Kataloger: **www.gwpa.no**

GREV WEDELS PLASS AUKSJONER

SPECIALISTER PÅ EDVARD MUNCH OG NORSK KUNST AV HØY KVALITET
GREV WEDELS PLASS 2, 0151 OSLO, NORWAY +47 22862186 | POST@GWPA.NO | WWW.GWPA.NO

Gwpa

Fred, fare og en dåd ingen så

Historien om de norske pilotene som risikerte livet for å skape fred i Kongo. Og om en av de mest ambisiøse FN-operasjonene noensinne, langt forut for sin tid.

ERIK MARTINIUSSEN

På FN-opdrag: Sikorsky H19 over Kwilu-provinsen. Ofte fløy flere helikoptre sammen. Om det ene måtte nødlande, hadde de dermed andre helikoptre å evakuere i.

FOTO: THOREJÖRN GLANTZ

Først ut: 23 år gammel var Sigurd Torp en av de første fire pilotene Norge sendte til Kongo. Her i helikopteret han fløy, et Sikorsky H19.

FOTO: PRIVAT

Tunge spyd hamret mot helikopteret. Roy Estesen hadde nødlandet i desperasjon på et lite høydedrag midt i jungelen. Fra luften så det trygt ut. Nå ble de angrepet fra alle hold.

Over ham fløy kollega Øystein Herstad og forsøkte skremme vekk angriperne. Estesen satte nøkkelen i. Bomstart. Han løftet blikket fra cockpit; en mann med hevet spyd og i full krigsmaling stormet mot ham.

– Det var som om menneskene kom rett opp fra jorden, sier Estesen i dag.

Dette er den glemte historien om et trettitalls norske piloter som tjenestegjorde for FN og freden i Kongo på 1960-tallet. Vi har snakket med fire av pilotene som ennå lever, og familiemedlemmer til flere av de avdøde. I krigstid fløy de i helikoptre uten armering og uten soldateskorte. Havarete de, var de alene. De hadde ikke engang skuddsikre vester. Pilotene navigerte etter elver og jernbanespor, ofte uten radioforbindelse. Mange av dem reddet menneskeliv og materiell. Men da de kom hjem, fikk de aldri den hederen de fortjente. Dette er de glemte Kongo-heltene.

Dette er også historien om en av de mest ambisiøse FN-operasjonene noensinne, langt forut for sin tid, men siden dømt som naiv og delvis mislykket. I en nærmest naiv tiltro til at FN-flagget skulle beskytte soldatene, ble pilotene sendt ut på livsfarlige oppdrag helt uten våpenstøtte. 250 FN-soldater mistet livet i operasjonen. Enda flere mistet tilliten til FN.

Norge nølte ikke. Det begynte så lovende. I mai 1960 vant Uavhengighetspartiet og Patrice Lumumba Kongos aller første valg. Landet ble erklært fritt fra kolonimakten Belgia. Men mindre enn en uke etter uavhengigheten startet bråket. Hæren (ANC) gjorde opprør mot de gjenværende belgiske offiserene. Soldatene strømmet ut i gatene og mishandlet belgiske bosettere. Panikken spredte seg, og Belgia sendte inn fallskjerm-soldater for å rekolonisere landet. Den rikeste Kongo-provinsen, Katanga, med store mineral-verdier, erklærte seg uavhengig. Kongo var på randen av sammenbrudd.

I denne situasjonen ba statsminister Lumumba og president Joseph Kasavubu FN om hjelp.

FNs generalsekretær Dag Hammarskjöld var positiv. Med en handlingsevne FN aldri har utvist før eller siden, ble Sikkerhetsrådet innkalt samme kveld. En sovende paragraf i FN-pakten ga ham personlig rett til å innkalle Sikkerhetsrådet når verdensfreden var truet. Det var den i Kongo, mente Hammarskjöld.

Allerede dagen etter var fredsbevarende styrker på vei til Kongo. United Nations Operation in the Congo (ONUC), var i gang. Tre dager senere gikk henvendelsen til Oslo. Kunne Norge bidra med piloter og mekanikere til en flåte av helikoptre? Utenriksminister Halvard Lange var snar med å svare. Klart Norge skulle bidra.

På forsvarets flyplass på Rygge lå pilot Sigurd Torp og sov. Klokken fire om morgenen ble han vekket: «Stå opp. Du skal til Kongo.»

I samme time bar det av sted til hovedflyplassen på Fornebu. Den omskolerte jagerpiloten var gift og hadde en liten sønn hjemme. Han var 23 år gammel.

– Min kone visste jo knapt hvor jeg var i verden. Jeg fikk jo sagt adjo, men det var i halvsøvn klokken fire om morgenen, forteller Torp i dag. Det skulle gå et halvt år før de snakket sammen igjen. Konas brev nådde frem til Sigurd, men det var ikke alltid hans brev kom hjem til Norge.

– Det var mange røverhistorier i avisene, så jeg tror ikke det kan ha vært så lett, sier han.

**De skjøt på oss hele tiden.
Det var ikke noe særlig.**

SIGURD TORP, KONGO-PILOT

Confusion Center. Fire piloter ble i første omgang sendt til Kongo. I tillegg til Sigurd Torp var det Sigurd Lambrechts, Willy Bergerud og Knut Martinsen. Alle fire var unge og nyutdannede jagerpiloter med ulik helikoptererfaring. Torp er den eneste av dem som fortsatt lever. De fire pilotene fikk med seg full vinterutrustning og en luger til selvforsvar. Ingen fortalte dem hva de gikk til.

– Det var ingenting om ONUC og ingenting om Kongo, sier Torp.

I Kongo ble de møtt av et FN-apparat på bris-

tepunktet. Store bataljoner med soldater manglet innkvartering. Mat og forsyninger var mangelvare. Soldatene skulle ut og skape fred i et land på størrelse med Vest-Europa. I tillegg til de militære oppdragene hadde FN store sivile oppgaver. Fra Hotel Royal, i sentrum av hovedstaden Léopoldville, holdt sekretariatet kontakt med Hammarskjöld i New York og byer rundt om i hele Kongo. Til dette hadde de ansatte to telefoner på deling. Confusion Centre, forvirringens senter, ble hovedkvarteret kalt.

FNs sikkerhetsråd hadde bedt Belgia trekke ut alle sine styrker. Inn skulle FN komme for å sikre fred og stabilitet.

– Det var rene 17. mai-stemningen da vi kom, minnes Torp. FN-soldatene ble mottatt som frigrøpere. Det skulle ikke vare lenge.

Fuktig kveld. Havnebyen Matadi var viktig for FN. Hit kom mat, soldater og ammunisjon. Torps første oppdrag var å fly loser opp og ned elva. De var avgjørende for å få båtene opp den lunefulle floden. Han fløy uten militæreskorte. Håpet var at FN-flagget skulle beskytte ham. Men i den lille havnebyen Boma hadde en gruppe utbrytere fra ANC tatt kontroll. De mistenkte alle hvite mennesker for å være belgiske koloniherrer.

– De hadde et jævla dårlig rykte, disse utbryterfolka. Og fulle og gærne var de, forteller Torp. Da han landet i Boma, ble han arrestert sammen med en svensk kollega.

– De kom og omringet oss, en syv, åtte stykker. Bevæpnet, sier Torp.

Det var tigrene. Torp forsøkte å snakke engelsk til dem, men det var nytteløst. De to ble lempet inn i en kassebil og kjørt inn mot sentrum. De ante ikke hva som ville skje med dem. I sentrum stanset bilen utenfor en liten gatekiosk. Soldatene ville høre talen til president Kasavuba på radio. Ved et lykketreff klarte Torps svenske kollega å fiske frem bilder fra et Røde Kors-opdrag de to hadde hatt i en av nabobyene noen uker tidligere. En av soldatene gjenkjente byen på bildet.

– Er dere ikke soldater, spurte de. Nei, vi jobber for FN og for Røde Kors, fikk vi forklart. Da var det bare fryd og gammen. Vi ble tatt med på bar og skjenket ut i de små timer, sier Torp.

– Vi ville jo bare vekk, men turte ikke si nei.

I Katanga: FNs tjenestemenn ble fløyet ut i felten av norske piloter. Her fra et oppdrag i Katanga.

FOTO: SIGURD TORP

FN I KONGO

- ONUC – United Nations Operation in the Congo – hadde som mandat å hindre borgerkrig og oppløsning av Kongo, etter at den belgiske kolonimakten trakk seg ut.
- Startet i juli 1960, varte til juni 1964.
- Initiert av FNs generalsekretær Dag Hammarskjöld.
- Norge bidro med 1100 soldater og et hundretalls maskinister og piloter.
- Pilotene fløy mellom de ulike basene og var sårbare for angrep.
- Pilotenes erfaringer var lenge helt ukjent. I 2012 fortalte Bergens Tidende for første gang om en av maskinistene som hadde deltatt i den dramatiske operasjonen. NRK Brennpunkt intervjuet også noen av pilotene i en dokumentar om norske FN-soldater i 2007.
- Episodene Morgenbladet rapporterer om her, er ikke tidligere blitt gjengitt i pressen.

Sent på kvelden kom de seg tilbake til flyplassen. Opplevelsen satt i kroppen. Likevel ble han sendt ut på samme oppdrag uken etter.

Reddet ut politiker. Mens Sigurd Torp fløy helikopter i Matadi, eskalerte volden i Kongo. Presidenten i Katanga, Moïse Tshombe, nektet å slippe FN inn i provinsen. Leiesoldater fra Frankrike og Sør-Afrika ble hyret inn for å forsvare Katanga. Fly og våpen fikk han fra den rasistiske nabo-republikken Nord-Rhodesia. Økonomisk støtte fikk han fra gruveselskapet Union Minière. Statsminister Patrice Lumumba mistet tålmodigheten og truet med å søke militær støtte fra Sovjet. Dette alarmerte igjen USA, som hjalp hærsjefen Mobutu med å få Lumumba fanget. Kongo var i ferd med å bli en skueplass for den kalde krigen. Akkurat hva Hammarskjöld hadde fryktet. FN havnet mellom barken og veden. Lumumba-tilhengerne beskyldte FN for å støtte Mobutu, mens Mobutu beskyldte FN for å støtte Lumumba.

Hammarskjöld fastholdt at FN var nøytrale. I et opphevet møte i Sikkerhetsrådet fikk han fullmakt til at FN kunne ta til våpen for å hindre borgerkrig. Med riset bak speilet satte han alt inn på å samle Kongos parlamentarikere for å få til en forsoning.

Men parlamentarikerne var spredd rundt i hele landet. Hvordan skulle man spore dem opp? Helikoptrene kom til nytte. Sigurd Torp og Knut Martinsen ble sendt til Katanga for å redde ut en parlamentariker som var truet på livet, Jason Sendwe. 4. november 1960 fløy de av gårde. Lite ante de om at oppdraget kunne komme til å koste dem livet.

– Vi visste jo ikke hvor denne Sendwe var, og dårlige kart hadde vi også, forteller Torp i dag. Gamle toglinjer og elveleier ble brukt til navigasjon.

– Vi landet og landet i landsby etter landsby, men fant ham ikke. Vi fløy jo nesten helt tomme for drivstoff, minnes Torp. Luba-folket, som kjempet mot Tshombe, hadde blitt bombet av hans gendarmeri. De fleste lubaene trodde FN-helikoptrene var en del av Tshombes flyforsvar.

– De skjøt på oss hele tiden. Det var ikke noe særlig, sier Torp.

I en av landsbyene de landet i, holdt det på å

– Ante ikke hva vi gikk til:
Hadde jeg visst det jeg vet i dag, hadde jeg aldri
dratt, sier Roy Estesen.
FOTO: LARS MYHREN HOLAND

Høy risiko: Per Tjetland tjenestegjorde i Kongo i 1961. Ved ett tilfelle måtte han nødløse i bushen da motoren ga etter. Dyktighet og flaks gjorde at den norske piloten kom seg i sikkerhet.
FOTO: TOMAS ALF LARSEN

Dårlig oppfølging: Sigurd Torp ble flere ganger tatt til fange da han tjenestegjorde i Kongo. Han har lite til overs for hvordan Forsvaret har håndtert pilotenes erfaringer i ettertid. – Det var overhodet ingen debriert da vi kom hjem, forteller han.
FOTO: TOMAS ALF LARSEN

gå galt. Torp ble tatt til fange og beskyldt for å være belgisk leiesoldat. Med økser, kniver og macheter truet lubaene med å ta livet av ham. De pekte på de svarte skoene hans.

– Det som var forbanna dumt, var at vi gikk i nesten samme uniformer som belgierne. Vi hadde de samme distinksjonene, stjerner, og svarte sko. Og norsk og flamsk nederlandsk kan jo høres veldig likt ut, sier Torp. Der og da fryktet han for hva som ville skje. Men heldigvis hadde de norske pilotene med seg en svensk medisiner som snakket swahili.

– Vi fikk ikke oppklart alt, men vi fikk til en avtale. Landsbyhøvdingen ville ha meg med til nabolandsbyen for å forhøre meg der. Dit ville de reise sammen med oss i helikopteret. Da skjønte jeg at vi var trygge, sier Torp. Landsbyhøvdingen ble kastet ut av helikopteret med en gang de tok av.

Samme kveld sporet Torp og Martinsen opp Sendwe og hans familie. Standhaftigheten til Sigurd Torp og Knut Martinsen hadde båret frukter. Sendwe ble fløyet i sikkerhet, og ble senere vise-statsminister i Kongo. Tre dager senere ble ni irske FN-soldater på patrulje drept av lubaer i det samme området. Torp ble sendt opp igjen for å rekognosere. Men før han gjorde det, byttet han til brune sko.

Angrepet av opprørere. I januar 1961 var det Roy Estesen (24) sin tur. Sammen med blant annet Per Tjetland (23) og svenske Claes Grenhaugen (27) skulle han avløse Torp og noen av de andre nordmennene. Tjetland fikk et vennlig råd av Torp da han landet i Léopoldville.

– Dra hjem med første fly, sa Torp.

– Vi ante ikke hva vi gikk til, sier Estesen. Han hadde drømt om å tjene FN og freden. Fremme i Léopoldville kom han raskt ned på jorden.

– Ikke før hadde vi kommet inn i ankomsthallen, så smatret det i en mitraljøse, forteller han.

– Da var det en opprører som ble jaktet på inne i ankomsthallen. Han skjøt med maskinpistol der inne, forteller han.

Lite hadde endret seg etter at Torp hadde dratt. Estesen fløy det samme uarmerte Sikorsky-helikopteret som Torp. Det var tungt som bly. En

➔

AKTUELT REPORTASJE

→

stempelmotor på 700 hestekrefter ga det luft under rotorene. Med pilot, maskinist, varer og forsyninger, var det lite lastekraft igjen.

Roy Estesen og kollega Øystein Herstad ble sendt til kystbasen Kitona. Oppdraget var å flytte to helikoptre til Léopoldville. Avstanden var enorm og de to helikoptrene kunne ikke klare turen i ett strekk. De bestemte seg for å ta med flere ekstra drivstoffkanner som de plasserte i passasjerselet.

– Vi hadde ikke rekkevidde til å komme helt frem. Planen var å lande underveis for å fylle på, minnes Estesen.

– Da vi hadde fløyet en time, så vi bare jungel, ingen plass å lande på. Da vi hadde fløyet en og en halv time, og vi fortsatt bare så jungel under oss, begynte det å bli litt kilent, sier han. Endelig fikk de øye på en liten lysning som stakk opp av skogen. Det så trangt ut, men de hadde ikke noe valg. De måtte lande. Estesen gikk ned først. Plansen var så liten at han måtte binde opp rotorene sine før Herstad kunne lande. De var midt i fiendeland og måtte komme seg av gårde fortest mulig. Etter å ha fylt opp drivstoff, var Herstad først til å starte.

– Bomstart. Batteriet hans var flatt, forteller Estesen. De hadde nå være foruroligende lenge på den lille bakketoppen. Nå måtte de flytte over batteriet fra det ene helikopteret til det andre for å få start på motoren til Herstad. Da Herstad endelig var i luften, måtte Estesen knyte opp sine egne rotorblader og flytte batteriet tilbake. Plutselig, fra luften viftet Herstad med armene alt hva han kunne. Fra bak åskammen kom det en hær av lokale krigere. Med spyd, geværer og pil og bue stormet de mot Estesen. Han var helt alene. Motoren ville ikke.

– I det øyeblikk trodde jeg min siste time var kommet, sier han. Med hevet spyd kom en mann i full krigsmaling stormende mot ham.

– Da jeg hadde mistet alt håp, dro motoren i gang, forteller Estesen. Helikopteret lettet faktisk, og han kom seg avgårde. Men mer enn femti år senere blir Estesen fortsatt berørt. Det handlet om liv og død.

Reddet 16 menneskeliv. Det var ikke siste gang Estesen skulle bli angrepet. Fra Léopoldville ble han sendt videre til Luluabourg, i dag Kananga. Her hadde regjeringssstyrkene i august 1960 massakrert hundrevis av mennesker fra luba-folket. Da Torp hadde mellomlandet på flyplassen noen måneder tidligere, hadde den vært beleiret av opprørere. Lubaene mistenkte enhver hvit person for å stå i ledtog med Tshombe eller regjeringen i Léopoldville. Flere misjonsstasjoner ble angrepet, og nonner og prester måtte evakueres. Estesen ble skutt etter hver gang han var på oppdrag med helikopteret. Ved ett tilfelle ødela et skudd hovedrotoren. Bare flaks gjorde at han klarte å manøvrere helikopteret ned på riktig side av et bredt elveleie.

Sent i mai 1961 fikk de inn et telegram. Det var nødmelding fra nok en misjonsstasjon. Estesen dro avgårde sammen med svensken Claes Grenhagen. Da de fløy over misjonsstasjonen, så det rolig ut. De landet på hver sin side av stasjonen, Grenhagen litt lenger unna enn Estesen. Helikoptrene kunne maks ta om bord åtte personer hver. Grenhagen tok om bord så mange han fant forsvarlig og lettet først. Også Estesen var i ferd med å kjøre opp turtallet da en bråte med nonner, prester og hjelpearbeidere kom stormende ut fra misjonsstasjonen. Skrekkslagne kastet de seg inn i helikopteret, etter dem kom krigerne med spyd og skytevåpen. Om det var lubaer eller en annen folkegruppe, visste han ikke.

– Jeg ante jo ikke hvor mange mennesker som var i kabinen. Mitt eneste valg var å forsøke å komme meg i luften, sier Estesen. Motoren hostet voldsomt. Normal avgangsteknikk var å «hovre». Det betød at man løftet helikopteret klar av bakken før man økte turtall og rotorhastighet, helt til helikopteret kunne begynne å stige. Men nå ville ikke helikopteret løfte i det hele tatt.

– Til alt hell hadde helikopteret hjul til understell, forklarer Estesen. Plassen der han had-

Krevende: Radioforbindelsen var ofte dårlig. Pilotene hadde dårlige kart og måtte ofte navigere etter elver, jernbanelinjer og annet de så på bakken.

FOTO: SIGURD TORP

de landet, lignet en liten fotballbane. Estesen trodde det var mulig å ta «løpefart», det vil si trille av sted på hjulene som et fly inntil han fikk nok fart til å ta av. Med angriperne etter seg satte han fart. Men da han kom til enden av plassen, hadde han enda ikke fått nok fart. Landingsområdet var omringet av høye palmetrær, og Estesen fryktet å havare med alle menneskene om bord. Til høyre for seg skimtet han en liten glippe mellom de høye trærne. Det fikk briste eller bære. Estesen dro opp helikopteret. Det raste inn mellom palmekronene med et brak.

– Rotorturtallet gikk ned, og jeg var sikker på at vi kom til å havare, sier Estesen. Han blir blank i øynene.

– Lykken var at bak denne palmeveggen var det et lite dalsøkk som jeg stupte ned. Jeg fikk opp både fart og rotorturtall. Helikopteret støtnet, men holdt seg i luften, sier han. Fremme i Luluabourg kom det 16 mennesker ut av helikopteret. Dobbelt så mange som det var dimensjonert for.

Vi fløy med korte bukser, skjorter og en luger hver. Det var det vi hadde.

SVEIN PETERSEN, KONGO-PILOT

Tatt til fange. I den nordlige delen av Katanga lå frontlinjen mellom ANC-hæren og Katangas gendarmeri. Området var gjennomsyret av lubaer som drev geriljakrig mot Tshombe. Spesielt brutale gikk lubaenes ungdomsgruppe, kalt *jeunesse*, for å være. Det var barnesoldater ned i fjortenårsalderen som tok sterke rusmidler før de angrep.

– De var helt ville, sier en annen av pilotene som var i Kongo, Svein Pettersen. Det var her Torp hadde hentet ut Sendwe. Til tross for risikoen for å bli skutt ned, fløy norske piloter over området regelmessig. Ble de tatt til fange, måtte

de klare seg selv. Heller ikke her ble de utstyrt med soldatbeskyttelse.

– Vi slet med å få overlevelsesutstyr ombord. Vi fløy med korte bukser, skjorter og en luger hver. Det var det vi hadde, sier Pettersen.

14. mars 1961 gikk det galt. Den norske piloten Eivind Ytrestøyl, 26 år, fikk problemer med oljetrykket og måtte nødlande utenfor Nyunzu. Med seg hadde han to andre helikoptre som landet sammen med ham. Nordmennene ble umiddelbart omringet av flere hundre opprørske ANC-soldater og lubaer som tok dem til fange. Pilotene ble mishandlet, slått og sparket. En av dem fikk en geværkolbe i hodet og mistet nesten hørselen. Nøyaktig hva som skjedde med de norske pilotene, er det få som vet sikkert i dag, men ifølge Estesen og Tjetland ble de til slutt reddet ut av et kompani med etiopiske FN-soldater. Da hadde de sittet fanget i flere timer, under kontinuerlige trusler om å bli drept.

– De ble regelrett skutt ut av fengselet, sier Tjetland.

Morgenbladet er kjent med at minst en av mennene som ble fanget, ikke nevnte Ytrestøyl, fikk alvorlige psykiske problemer i ettertid.

– Han fikk en crack, en psykisk knekk. Det er veldig beklagelig at han ikke fikk hjelp, sier Pettersen.

Historier går om at mannen i ettertid ikke oppførte seg normalt. Han skal ha skutt umotivert med maskinpistol og tatt med håndgranater i helikopteret. Til slutt ble piloten sendt hjem til Norge. Her fikk han ingen oppfølging. Noen år senere endte det tragisk for mannen, han fikk alkoholproblemer og tok til slutt sitt eget liv på 1970-tallet.

Vestlige tap. Utover høsten 1961 økte trakasseringen av FN-personell i Katanga. FN-flagget ble brent på åpen gate. Veisperringer ble satt opp for å hindre FN i å komme frem. I denne situasjonen fortsatte Norge å sende helikopterpiloter til Katanga. Svein Pettersen var helt nyut-

LUBAENE

➤ Bantufolk i den sørøstlige delen av Den demokratiske republikken Kongo.

➤ Landets største folkegruppe, med anslagsvis åtte millioner mennesker (2005).

➤ Kalles muluba (i entall) og baluba (i flertall) – på alle bantu-språk begynner de fleste substantivene med et prefiks, som regel med forskjellig prefiks i entall og flertall.

Kilder: Rolf Theil, Institutt for lingvistiske og nordiske studier, UiO og Store Norske Leksikon

Aldri fått heder

Forsvaret har ikke undersøkt om Kongo-pilotene burde blitt dekorert.

ERIK MARTINIUSSEN

Ingen av pilotene Morgenbladet har snakket med, er dekorert for innsatsen de gjorde i Kongo. Mens veteraner fra Afghanistan, Irak og også Libanon de senere årene har fått stridsdekorasjoner, er Kongo-veteranene aldri blitt vurdert.

– Vi er helt avhengig av å få en innstilling for å kunne vurdere en stridsdekorasjon, sier Harald-David Meum, sekretær i Forsvarssjefens stridsdekorasjonsråd.

Han sier Forsvaret må ha en beskrivelse av hva som skjedde når, og at beskrivelsen må komme fra noen som var der.

– Men i enkelte tilfeller er det jo ingen gjenlevende som kan bevitne. Hva gjør dere da?

– Forsvaret har hatt over 100 000 soldater ute i internasjonale operasjoner. For at vi skal kunne svare, så må vi ha en skriftlig innstilling, sier Meum.

– Ser du at det kan være et problem for dem som ikke har gjenlevende rundt seg?

– Det må komme en innstilling inn, gjentar Meum.

For gammelt? Talsperson for forsvarssjefen, oberstløytnant Eystein Kvarving, sier til Morgenbladet at Forsvaret i dag har helt andre rutiner for å forberede personell på utenlandsoperasjoner.

– I dag legges det vekt på utdanning i forkant, og debrifinger både underveis og etter en operasjon, samt at vi har en åpen dør for veteraner fra alle utenlandsoperasjoner, sier han. På spørsmål om Forsvaret har noe å beklage når det gjelder oppfølging, svarer Kvarving følgende:

– Dette er en operasjon som ligger over femti år tilbake i tid. Det gjør det utfordrende med tanke på dokumentasjon. Samtidig er det viktig for oss at dersom noen har helseplager, så kan de ta kontakt uavhengig av når de har vært i en internasjonal operasjon. Forsvaret har ingen egen helsetjeneste, det er det samfunnet som skal ta seg av. Men vi har en militærmedisinsk poliklinikk som tar imot veteraner

som et første steg. I de tilfellene det er egne erstatningssaker, er det Statens pensjonskasse som er rett instans. Forsvaret er i dag opptatt av å fremskaffe dokumentasjon til de sivile tjenestene som trenger dette. Den type dokumentasjon var nok ikke så vanlig å nedtegne på den tiden, sier Kvarving.

Fortjener anerkjennelse. Politisk rådgiver i Forsvarsdepartementet, Audun Halvorsen, skriver i en e-post til Morgenbladet at «Alle som har vært ute i internasjonale operasjoner har gjort – og gjør – en viktig innsats på vegne av oss alle». Han fortsetter: «FN-operasjonen i Kongo, ONUC, er i en særstilling. For første gang skulle FN bruke makt for å opprettholde fred. I senere FN-operasjoner, ikke minst i Afrika, skulle dette bli et fremtredende trekk. ONUC var FNs største fredsovervåkingstilbud til da, og ble lenge holdt som den vanskeligste. Nærmere 1200 nordmenn var i Kongo de fire årene Norge hadde styrker der, og de fortjener anerkjennelse for deres bidrag til FN.»

dannet pilot, 24 år gammel, da han landet i Albertville, i dag Kalemie, i Katanga.

– Jeg var jo eventyrlysten. Men det lå jo også i bakhodet at man kunne gjøre noe nytte for seg. Det var jo en humanitær affære, sier Pettersen i dag.

Bare dager før han landet kom meldinger om at 13 italienske FN-soldater var drept nord for Albertville. Etter å ha tatt livet av de italienske soldatene rykket opprørsstyrkene videre sør-øst. I Kombala angrep de en misjonsstasjon og drepte 22 prester, nonner og hjelpearbeidere. En av Pettersens aller første oppgaver ble å evakuere en tilsvarende stasjon ti mil lenger sør for Kombala, i Niemba. Samme område som hans kolleger hadde blitt tatt til fange bare noen måneder tidligere.

Om han tenkte på at det samme kunne skje med ham?

– Nei, i grunnen ikke.

– Men når vi fløy over det strekket, så ble vi skutt på hver eneste gang, sier han. Han presset

på for at helikoptrene skulle få en kasse overlevelsesutstyr om bord. Blant annet støvler, myggenetting og proviant som skulle gjøre det mulig å overleve ved nødlanding.

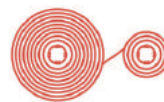
– Det måtte vi slåss for, sier han.

Hammar skjöld dør. I et desperat forsøk på å løse konflikten med Katanga, bestemte Dag Hammar skjöld seg for å møte Moise Tshombe. Møtet ble lagt til Ndola i Nord-Rhodesia. Dette var midt i FNs fiendeland. Nord-Rhodesia var en rasistisk settler-stat som støttet Tshombe i tykt og tynt. Mange der mente FN sto i veien for det hvite overherredømmet i Afrika.

Den 18. september fløy Hammar skjöld inn over Nord-Rhodesia i et lite DC-6-fly, kalt Albertina. Flyet hadde ingen eskorte. Det hadde kontakt med tårnet i Ndola klokken 22.10, bare minutter før det skulle lande. Så ble forbindelsen brutt. I 16 timer var flyet savnet før det ble funnet bare 15 kilometer fra flyplassen. En bred stripe i jungelen viste hvor det hadde gått ned.

Dag Hammar skjöld og besetningen mistet livet i flystyrten. Hva som egentlig skjedde, er fremdeles et mysterium. Så sent som i fjor sommer besluttet FN, etter at avisen The Guardian hadde avslørt nye beviser i saken, at etterforskningen av forholdene rundt Hammar skjöldes død skulle gjenåpnes.

I månedene som fulgte Hammar skjöldes død, blåste det opp til full krig mellom FN og Tshombe. Om kvelden 2. desember 1961 ble to nordmenn stanset i en veisperring og tatt til fange i Elisabethville. Fangenskapet skulle vare i nesten to måneder. Morgenbladet kjenner identiteten til de to nordmennene, men har valgt å holde dem anonyme av hensyn til familiene. Sammen med elleve svensker ble de to nordmennene sperret inn i en celle på mindre enn syv kvadratmeter. De første 14 dagene fikk de ikke mat, bare vann. På grunn av den trange plassen måtte de sove på skift. Fulle soldater truet med å kaste inn håndgranater gjennom kjeller- →

PODCAST

Hør Erik Martiniussen fortelle om Kongo-pilotene og det FN som aldri ble.

Abonner på Morgenbladets podcast via iTunes eller gå inn på www.morgenbladet.no/podcast48

BORNHOLM – et annerledes Danmark

Strandhotel Balka Søbad

ligger ved Bornholms beste strand. Gode rom som samtlige har balkong eller terrasse. Restaurant og oppvarmet svømmebasseng. 7 km til 18-hulls golfbane.

I få: 7 overnattinger i dobbeltrom ink. stor frokostbuffé

NOK 4.750,- per person
Periode: 1/5-4/6-2016.

Periode: 5/6-2/7-2016 tillæg NOK 565,-
Stor børnerabat.

ink. fergeoverfart med bil Ystad-Rønne t/r.

Strandhotel Balka Søbad
Tlf. +45 5649 2225

www.hotel-balkasoebad.dk

En rettferdig utenrikspolitikk? Et kritisk blikk på EUs globale rolle

Torsdag 9. juni kl. 9-17

Scandic Solli, Parkveien 68, Oslo

Med bl.a. Sreeram Chaulia, Erik Oddvar Eriksen, Pundy Pillay, Leticia Pinheiro, Helene Sjursen og Yiwei Wang
Hovedtaler: Nancy Fraser, New School for Social Research
Program og påmelding: uio.no/globuskickoff

GLÖBUS
Reconsidering European Contributions to Global Justice

Center for European Studies
University of Oslo

Begynnelsen: De første månedene i Kongo fløy norske og svenske piloter Bell 47. Her fra området rundt havnebyen Matadi, der Sigurd Torp ble tatt til fange.

FOTO: ANDERS BENGTTSSON

→ vinduet. Flere ganger ble de truet på livet. Ved minst ett tilfelle var beskjednen svært troverdig: De skulle bli skutt kl. 07.00 neste morgen. Alle fangene satt våkne natten igjennom.

Mens de to nordmennene satt fanget i Katanga, ble Pettersen beordret å fly til Elisabethville i Katanga. I Elisabethville var flyplassen omringet, og om natten ble de bombet.

– De kom med småfly om natten, sier Pettersen.

– De hadde klasebomber og håndgranater. Flere håndgranater ble teipet sammen og kastet etter oss, forteller han.

I Jadotville ble 155 irske FN-soldater omringet av gendarmeriet. Så mange som 3000 menn skal ha deltatt i angrepet, flesteparten opprørere fra en stamme som lå i konflikt med lubaene og mente FN forsvarte disse. Den norske piloten Bjarne Hovden, som døde for tyve år siden, ble bedt om å fly inn forsyninger. Det var livsfarlig. Foruten en overveldende styrke på bakken, hadde katangeserne jagerfly som kunne skyte ham ned. Hovden klarte likevel å fly inn vann og forsyninger. I tre dager var han beleiret sammen med irene, før alle ble tatt til fange. Det skulle gå flere uker før Katanga-styrkene friga dem.

– Hovden var fullstendig fryktløs, sier Stig von Bayer, en svensk etterretningsoffiser som ofte fløy med Hovden.

– Han var en fantastisk mann. Helt enestående, sier von Bayer i dag.

Dårlig forberedt. I januar 1962 ble det fred mellom FN og Tshombe. De to nordmennene som hadde sittet to måneder i fangenskap, ble tatt imot på Fornebu av generalmajor Helge Mehre og et mylder av pressefolk. De var avmagret og slitne. Ingen skjermet dem mot pressen. Aftenposten beskrev hvordan «to solbrune olagutter, litt bleke under brunheten forresten», «kom hjem i god behold». Flere aviser skrev at de to «ikke hadde lidd noen overlast». Etter å ha levert fra seg utstyret og mottatt et armbandsur hver, ble de sendt rett hjem.

Femti år etter at de var i Kongo, har de norske pilotene delte meninger om betydningen av hva de var med på.

– Hadde jeg visst det jeg vet i dag, hadde jeg jo aldri dratt, sier Estesen.

– En var jo ung og naiv. Jeg ønsket å gjøre en jobb for FN og for freden, sier han.

– Vi gjorde jo jobben vår. Vi la nok en demper på konflikten. Men jeg vet ikke. Det var for mye utenlandsinteresser innblandet, sier Torp.

– Debrifing, spør Per Tjetland og ler.

– Ingenting. Nei, nei, nei, nei. Det var semre greier, sier han.

– Ingen spurte om noen ting. De visste ikke at vi var der en gang, sier Torp.

- Klart de skulle hatt medalje

Forskere beskriver Kongo-operasjonen som svært krevende.

ERIK MARTINIUSSEN

– **Helikoptrene** var helt vitale. De hentet ut sårede på de mest utenkelige steder, sier den svenske Kongo-veteranen Stig von Bayer. Han mener de norske pilotene gjorde en fantastisk innsats.

Nils Petter Reinholdt arbeider ved Regionalt senter om vold, traumatisk stress og selvmordsforebygging i Oslo. Han forteller at i et traumeperspektiv fremstår mye av det Kongo-pilotene opplevde, som noe av det verste man kan bli utsatt for.

– Kontinuerlige trusler om vold under fangenskap, eller det å oppleve at andre blir drept uten å ha mulighet til å gripe inn, er noe av det verste en kan oppleve i et traumeperspektiv, sier han.

På generelt grunnlag mener han også det vil være en ekstra belastning for soldatene om de er dårlig forberedt og ikke får oppfølging i etterkant.

– Ser vi på de soldatene som tjenestegjorde i Afghanistan, så var disse grundig selektert og på mange måter forberedt på det de skulle møte. De har også fått oppfølging etter nåtidens standarder. Uavhengig av dette viser Afghanistanstudien at 3 til 6 prosent av dem strever med ulike former for psykiske problemer i etterkant av tjenestegjøringen, opplyser han.

Espen Gundersen er en av få som har forsket på hvordan de norske Kongo-pilotene ble forberedt på oppdraget på 60-tallet. I en semesteroppgave skrevet ved Luftkrigsskolen, kon-

kluderer han slik: «Det norske personellet ble sendt ned til Kongo med et særdeles dårlig utgangspunkt. De visste lite eller ingenting om hva som ventet dem, og de norske myndighetene ga dem lite hjelp i så måte.»

Forut for sin tid. Flere soldater som tjenestegjorde for FN i Libanon, er i ettertid hedret med medalje for edel dåd. Medaljen kan tildeles militært og sivilt personell som i militær sammenheng har utvist personlig rådsnarhet og mot, og som har bidratt til å forhindre tap av menneskeliv eller avverget skader på materiell. Ingen av Kongo-soldatene har fått noe tilsvarende.

– Det syns jeg var dårlig, sier von Bayer.

– Klart de skulle hatt medalje, sier Ståle Ulriksen, forsker ved Norsk Utenrikspolitisk Institutt, med spesialkompetanse på FN og sikkerhetspolitikk.

– Det var jo krig i Kongo. De opplevde heftige greier. ONUC var en stor og krevende operasjon som på mange måter var forut for sin tid. En så ikke lignende FN-operasjoner før på 1990-tallet, sier han. Han mener Kongo-veteranene er blitt oversett lenge.

Det finnes ingen offisiell oversikt over hvor mange norske piloter og maskinister som tjenestegjorde for FN i Kongo. Men Gundersen nevner 32 navn som han skal ha funnet i Forsvarets arkiver. De aller fleste er i dag gått bort. To av pilotene endte med å ta sitt eget liv.

aktuelt@morgenbladet.no

På Kanten

Den norske filosofifestivalen i Kragerø

2. - 5. JUNI 2016

FLUKT

SE HELE PROGRAMMET PÅ paakanten.no / FØLG OSS PÅ [facebook.com/paakanten](https://www.facebook.com/paakanten) OG [twitter@filosoffestival](https://twitter.com/filosoffestival) / BILLETTER KAN KJØPES PÅ ticketit.no

HISHAM AL-ZOUKI
MARTA BILBAO
KJELL MAGNE BONDEVIK
INGA BOSTAD
HÅVARD BREIVIK
JAN-PAUL BREKKE
ROBERT CARDING
PETTER NORMANN DILLE
ASBJØRN EIKAASEN
TROND BERG ERIKSEN
THOMAS HYLLAND ERIKSEN
JOSTEIN GAARDER
OLIVIER GUERPILLON
ALF VAN DER HAGEN
SIW OTHILIE HAUGEN
HANNE NABINTU HERLAND
HERRENE I HAVEN
CARSTEN JENSEN
EVA JOLY

CATHRINE KNUDSEN
KRAGERØ KUNSTSKOLE
CHARLOTTE THERKELSEN
SÆTERS DAL
KRAGERØ KANTORI
MARIT LALAND
ANITA LEIRFALL
SONDRE RISHOLM LIVERØD
LUSH LIFE
THURE ERIK LUND
INGMAR MELAND
KAJA MELSOM
ROBERT MOOD
TONE SELMER OLSEN
TINE POPPE
GUNNAR SKIRBEKK
KRISTINE HOGNERUD
TRÆLAND
TERJE TVEDT